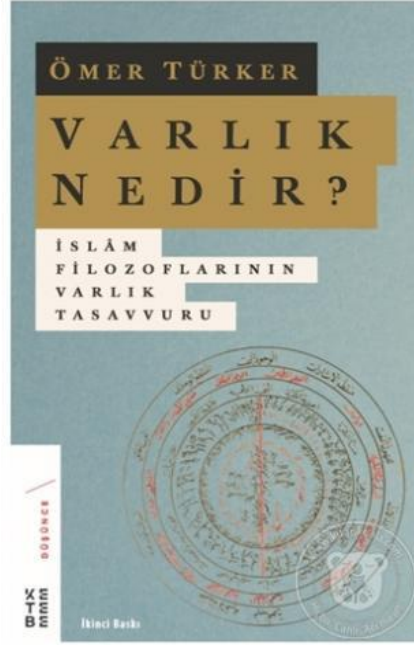

Ömer Türker, *Varlık Nedir? İslâm Filozoflarının Varlık Tasavvuru*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019, 184 s.

ESRA SEZEN^a

İslam düşünce geleneği içerisinde varlık, çeşitli pencerelerden ele alınan ve temellendirilen konulardan birisidir. İnsanın zihninde yer alan en tümel kavramlardan birisi olan varlık aynı zamanda ilmi gelenekler içerisinde farklı anlamlara gelmektedir. Varlık tasavvuru genel bir kavram türü olduğundan ötürü gerek genel gerekse özel olarak üzerinde pek çok çalışmalar yapıldığı bir alan olduğundan ötürü bu alanın içerisinde İslam felsefesi de yer almaktadır. Değerlendirmesini yapacağımız bu eserde önce felsefe geleneği içerisinde varlık tasavvurunu daha sonra da bu tasavvurun kelimeler ve tasavvuf geleneğine nasıl etki ettiği ele alınmaktadır. Varlık kavramı esasen insanla iç içe ve insan varlığının en üst düzeyde tecelli ettiği yer¹ olduğundan ötürü insanın var olduğu her yerde varlık bir şekilde düşüncenin öznesi oluşur.

^a AHBVÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Programı
esra.sezen@hbv.edu.tr

¹ Ömer Mahir Alper, *Varlık ve İnsan & Kemalpaşazâde Bağlamında Bir Tasavvurun Yeniden İnşası*, (İstanbul: Klasik Yayınları, Mayıs 2013), 17.

Eser ilk önce orta hacimli bir makale olarak yayımlanmıştır.² Daha sonra kitap formatına dönüştürülünce içerik daha da zengin ve yoğun hale getirilmiştir. Eser toplamda giriş, on bir bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Fakat içerik olarak üç ana tema üzerinden ilerlemektedir. Yazar eserin “giriş” bölümünde İslam filozoflarının varlık tasavvurunu ortaya koymadan önce bu düşüncenin arka planında yer alan, köklü bir geleneğin devam ettiricisi olan İslam felsefesi tarihi hakkında kısaca bilgi vermektedir. Zira ‘varlık’ tasavvurunu tam olarak anlayabilmenin bir yolu da İslam filozoflarının yetişmiş olduğu havzaları bilmekten ve onların anlam-değer dünyalarını kavramaktan geçmektedir. Yazar eserin giriş bölümünde İslam filozoflarının takip ettikleri çizgiden ve fikirlerinden kısaca bahsetmektedir.

Yazar eserin ikinci bölümünden sekizinci bölümüne kadar felsefe geleneğinde varlık tasavvurunun tahlilini detaylı bir şekilde ele almaktadır. İkinci bölümde varlıkla ilgili bilginin zihinde doğuştan var olup olmadığı hakkında bilgi verilmiştir. Bilginin zihinde doğuştan var olduğu ile alakalı Meşşâî Felsefî geleneği ile Kalam geleneği karşılaştırılmıştır. Faal akıl teorisinin varlıkla olan ilgisine dikkat çekilmiştir. Faal aklın bu noktadaki yeri ve önemi ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İslam felsefesinin varlık kavramını anlama biçimi üzerinden bu kavramın tarif edilip edilemeyeceği meselesi ele alınmıştır. Daha sonra varlık olmak bakımından varlık olmak ne demektir, bundan ne anlamalıyız, zorunlu varlık ve mutlak varlığın mahiyeti nedir gibi sorulara felsefe, kalam ve tasavvuf geleneği üzerinden örnekler verilerek açıklanmaktadır. Bu konular detaylı bir şekilde temellendirildikten sonra madde-suret ilişkisi Aristotelesçi gelenek üzerinden ele alınmaktadır. Varlık tasavvuru içerisinde yer alan önemli alt başlıklardan birisi madde-suret ilişkisi eserin ilerleyen bölümlerinde zemin olmaktadır.

² Eserin orta hacimli makale formatı için bkz: Ömer Türker, “Varlık Olmak Bakımından Varlık Üzerine Düşünmenin İmkânı: İslâm Metafizik Geleneklerinden Hareketle Bir Analiz”, *Nazariyat İslâm Felsefe ve Bilim Tarihi Araştırmaları Dergisi* 2/3 (Ekim 2015): 1-33.

Madde-suret ilişkisinin Aristotelesçi gelenek üzerinden ele alınması esasen İslâm düşünce geleneğindeki etkilerin anlaşılması açısından önemlidir. Zira Aristocu gelenekle beraber başlayan fikirler İslam medeniyeti düşünce havzasında tevarüs edildikten sonra daha da ince bir şekilde işlenmiştir. Bunun en bâriz örneklerini Fârâbî (ö. 339/950), ve İbn Sînâ'nın (ö. 428/1037) felsefe faaliyeti üzerinden görebilmek mümkündür. Yazar madde-suret ilişkisinden hemen sonra belki de kitabın büyük bir bölümünü oluşturan zihnî varlık kavramını ele almaktadır. İslam düşüncesi içerisinde gerek felsefe gerek kelam geleneğindeki tartışma konularından birisi olan zihnî varlık kavramı kritik bir noktaya sahiptir. Tartışmaların serencamının nereye evrildiği bu bölümde mevzu bahis edilmiştir. Burada yazar konunun ve varlık tasavvurunun belirgin biçimde anlaşılması adına beş tümelden başlayarak konuyu anlatmaya başlamış; meseleyi basitten zora doğru ele almıştır. Konuyu ele alırken zihnî varlık konusunun Kindî (ö. 252/866 [?]), Fârâbî, İbn Sînâ, Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), Nasîrüddîn et-Tûsî (ö. 672/1274), Kutbüddin er-Râzî (ö. 766/1365) ve Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) tarafından nasıl ele alındığını birincil kaynaklardan örnekler vererek zenginleştirmiştir. Bu noktada farklı yüzyıllarda yaşamış filozof ve kelamcıların eserlerinden örnekler verilmesi ise mukayese yapılmasını sağlamıştır. Zira bir bütün olarak meseleye baktığımızda zihnî varlık kavramının sadece bir döneme ait olduğunu söylemek mümkün değildir. Her fikir kendisinden sonra asırlarca tartışılmış ve üzerine düşünce gelenekleri meydana getirmiştir. Yahut kendi döneminde anlaşılmayan bir fikir asırlar sonra anlaşılabilir. Bu bölümü okuduğumuzda zihnî varlık kavramının şekillenmesinde ön plana çıkan isimlerden İbn Sina'nın bir şerh geleneğini başlattığını da görmekteyiz.

Altıncı bölümde zihnî varlık kavramını ele alan yazar, İslam felsefesi içerisinde varlık tasavvurunu şekillendiren ve bu tasavvurun oluşmasının zemininde yer alan teorilerden yaratma ve sudûru ele almaktadır. Meseleyi aşama aşama detaylandırarak giden yazar, sudûr konusunu sadece filozoflar penceresinden ele almakla kalmayıp aynı zaman kelâmcıların eleştirilerine de yer

vermektedir. Öte yandan bu bölümün son kısmında sudûr teorisinin tasavvuf geleneğinde ki yansımalarına İbn Arabî (ö. 638/1240) üzerinden örnekler verilmiştir. Yine bir bütün olarak baktığımızda sudur teorisinin yalnızca kendi sahasında kalmayıp başka ilmi sahalarla da irtibat kurduğunu görmekteyiz.

Yazar eserin sudur teorisinden sonra yer alan bölümlerinde artık varlık tasavvurunun somut olarak ilmi gelenekler üzerinde ki yansımalarını ele almaktadır. Bu bağlamda zihinde yer alan tümel bir kavram olarak varlığın bir medeniyet üzerinde nasıl şekillendiğini görmek kitabı oldukça zengin hale getirmektedir. Eserin sekizinci bölümünde yazar varlığı, bundan önce tek tek ele aldığı kavramları kategorilerin altında birleştirerek ve ilimlerin içerisinde yerleştirerek değerlendirmektedir. Bu bölüm esasen İslâm düşünce geleneği içerisinde felsefe faaliyetinin kavramsal olarak detaylı bir incelemesini de ele almaktadır. Tek tek kategorileri incelemeye başlayan yazar; önce cevherden başlar ve semâvî ve yersel cisimlere kadar konuyu detaylandırır. İnsanda var olan düşünme, bilme ve akletme özelliğinin onun nâtık nefsinin yanı sıra olduğunu vurgular. Ve nâtık nefsin ne olduğuyla alakalı filozofların düştüğü fikir ayrılıklarını zikreder. Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd (ö. 520/1126) nâtık nefsin ne olduğuyla alakalı farklı fikirler ileri sürerler. Yazar felsefi ilimlerin iki kısımdan oluştuğuna vurgu yaptıktan sonra meseleyi kategorilerle temellendirir. Özetle yazar felsefenin cevher ve arazların tamamından meydana geldiğini bu bölümde detaylı bir şekilde ele alır.

Yazar eserin dokuzuncu bölümünde varlık konusunun bireysel ve toplumsal anlamda yansımalarını ele almaktadır. Bu anlamda varlık konusu genel itibariyle Fârâbî'nin devlet ve toplum anlayışı üzerinden ele alınmış ve Fârâbî'nin eserlerinden örnekler verilmiştir. Fârâbî'nin Medînet'ül-Fâzıla adlı eserinde şehrin ve devletin düzeni âlemde ki düzenin insanî seviyede ki bir temsili-dir. Filozof devlet başkanının yönetimde ki konumuyla Allah'ın varlık düzeninin deki konumuna benzetilir ve sembolleştirilir. Allah'tan gelen feyiz, akıllar ve nefsler yoluyla cisimler dünyasına taşınmaktadır. Aynı durum filozof devlet başkanının hakikate

ilişkin bilgileri topluma taşıyor toplumdan bireysel faaliyete dönüşüyor. (s. 139)

Yazar son iki bölümde İslam filozoflarının varlık anlayışının kelimeler ve tasavvuf geleneğine etkilerini ele almıştır. Buradan anladığımız kadarıyla felsefe geleneği sadece kendi içinde etkileri olan bir gelenek olmakla kalmamış; aynı zamanda diğer başka ilmi geleneklerin içine nüfuz etmiştir. Bilhassa Gazzâlî (ö. 505/1111)'den sonra İslam düşüncesinde felsefe faaliyetlerinin zayıfladığını ve gerilediğini iddia eden fikirler bu noktada çürütülmektedir. Zira bu bölümde de ele alındığı üzere Gazzâlî sonrasında felsefi öğretiler giderek artmış ve felsefe ve kelam iç içe bir hal almıştır. Bunun en güzel örneğini Gazzâlî'den sonra Fahreddin er-Râzî'nin eserlerinde görmekteyiz. Kelam ilminin Gazzâlî'den sonra ki dönüşümleri beş başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar altında dönüşümlerin nedenleri ve sonuçları akıcı bir üslupla dile getirilmiştir. Felsefenin kelamla olan ilişkisi ele alındıktan sonra bilhassa sudur üzerinden şekillenen felsefe-tasavvuf ilişkisi varlık merkezli ele alınmıştır. Bilhassa varlık tasavvurunun sudur ayağı tasavvufla birlikte yepyeni bir kapı aralamıştır. Bu bölümde daha çok İbn Arabî üzerinden örnekler verilmiştir.

Son olarak yazar yapmış olduğu bu çalışmayla İslam felsefesi alanına yeni bir katkı sağlamıştır. Eseri bir bütün olarak okuduğumuzda varlık tasavvurunuz sadece tek bir geleneğe etki etmekle kalmayıp aynı zamanda diğer ilmi geleneklerle irtibat halinde ve tüm düşünce gelenekleri için ortak bir mesele olduğunu görebilmekteyiz. Yazar bunu eserin içerisinde oldukça ince bir şekilde işlemiştir. Aynı zaman yazar, İslam felsefesi alanında ciddi tecrübelerle sahip ve önemli çalışmalar yapan birisidir. Eserde bütüncül bir bakış açısı, zengin örnekler, akıcı bir üslup ile varlık konusu iyi bir zeminde ele alınmıştır. Eserin ilk elde hemen anlaşılması pek kolay görünmemektedir. Zira kitap akademik kitleye hitap etmektedir. Eserin içerisinde varlık konusu oldukça yoğun ve akademik terimlerle ele alınmıştır. Tüm bunlarla birlikte eser varlık tasavvuru için doyurucu bir içeriğe sahiptir.

